

4. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В. В.Бойко. – М.: Наука, 1996.
5. Вартамян Г.А. Эмоции и поведение / Г.А.Вартамян, Е.С.Петров. – Л., 2001.
6. Ващенко І.В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ: монографія / І.В.Ващенко. – Харків: ОВС, 2002.
7. Вилюнас В.К. Психология эмоциональных явлений / В.К.Вилюнас. – М., 2000.
8. Додонов Б.И. В мире эмоций /Б.И.Додонов. – К.: Политиздат Украины, 1997.
9. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса / Л.А.Китаев-Смык. – М.: Наука, 1983.
10. Литвинова Г.О. Особливості сприйняття професійних емоційно-огенних ситуацій працівниками патрульної служби міліції з різним стажем роботи / Г.О.Литвинова// Право і безпека. – 2007. – Т. 6. – №1.
11. Юридична психологія: підручник / За заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К: ІнЮре, 1999.

The article examines the influence of emotions on the professional activities of the employees of Ministry of internal affairs of Ukraine. Questions of the professional importance of course of emotional conditions and value of emotions in course of other mental processes are analyzed.

Keywords: professional work, worker of law-enforcement bodies, emotions, feelings, emotional sphere of the person, an emotional condition, emotional training.

Отримано: 02.02.2011

УДК 159. 943

А.В.Сімко

Діагностика і корекція порушень психомоторного розвитку дітей дошкільного віку з вадами інтелекту

У статті розглянуто особливості проведення діагностики та корекції психомоторного розвитку дітей дошкільного віку з відхиленнями в інтелектуальному розвитку на різних рівнях побудови рухів. Пси-

хомоторні можливості дітей з вадами інтелекту залежать від особливостей розвитку низки психічних функцій: м'язово-рухових відчуттів, сенсомоторних процесів і т.д. Оволодіння дошкільниками новими для них методами корекції психомоторного навчання дає можливість не тільки активізувати ті вміння, які в них є, але і сформувати нові дії, розвинути певні психічні і моторні якості.

Ключові слова: діагностика, корекція, психомоторний розвиток, діти дошкільного віку, вади інтелекту, рівні побудови рухів.

В статті представлені особливості проведення діагностики і корекції психомоторного розвитку дітей дошкільного віку з відхиленнями в інтелектуальному розвитку на різних рівнях побудови рухів. Психомоторні можливості дітей з інтелектуальною недостаточністю залежать від особливостей розвитку ряду психічних функцій: м'язово-двигательних відчуттів, сенсомоторних процесів і т.д. Оволодіння дошкільниками новими для них методами корекції психомоторного навчання дає можливість не тільки активізувати ті навички, які у них є, але і сформувати нові дії, розвинути певні психічні і моторні якості.

Ключевые слова: диагностика, коррекция, психомоторное развитие, дети дошкольного возраста, интеллектуальные нарушения, уровни построения движений.

Постановка проблеми. Дітей дошкільного віку з вадами інтелекту об'єднує те, що всі вони потребують ранньої діагностики і систематичної корекційної роботи для підготовки до повсякденного життя та навчання. Вчасна діагностика і корекція психомоторного розвитку спрямована на максимально можливе подолання наявних у дитини порушень. Корекційний вплив на дітей з вадами інтелекту здійснюється на основі низки методичних принципів: систематичності, послідовності, диференціації, індивідуального підходу до дитини та ін.

Психомоторний розвиток є складним діалектичним процесом, який характеризується певною послідовністю і нерівномірністю дозрівання окремих функцій, якісним їх перетворенням на новому віковому етапі. При цьому кожна подальша стадія розвитку нерозривно пов'язана з попередньою.

Відомо, що діти, які страждають одним і тим же захворюванням, по-різному відстають у розвитку. Це пов'язано з особливостями їх центральної нервової системи, з різними впливами навколишнього середовища, а також з тим, наскільки своєчасно поставлено правильний діагноз і розпочато корекційну роботу.

Порушення психомоторного розвитку мають різну динаміку. Разом із стійкими відхиленнями в розвитку, обумовленими

органічним ураженням мозку, спостерігається безліч так званих зворотних варіантів, які виникають при легкій мозковій дисфункції, соматичній ослабленості, педагогічній занедбаності, емоційній депривації. Ці відхилення можуть бути повністю подолані за умови своєчасно проведеної корекційної роботи.

Вивчення психомоторики дітей дошкільного віку дає підстави стверджувати, що незалежно від особливостей моторної недорозвиненості, всім їм притаманні значні труднощі при виконанні завдань, що передбачають зміни в засвоєних рухах. Оскільки спроможність відійти від одного разу знайденого і засвоєного руху ґрунтується на орієнтувально-дослідницьких можливостях психомоторики суб'єкта, то саме порушення останніх і є центральною ланкою відповідної патології [3; 4].

Водночас корекція спроможності змінювати свої психомоторні стереотипи, формування ефективних орієнтувально-дослідницьких рухів у дітей відіграє особливо важливу роль в їх адаптації до навколишнього середовища. Проте завдання щодо корекції здатності диференціювати рухи є досить складним і вимагає визначення відповідних психолого-педагогічних засад цієї роботи, а його реалізація є важливим науковим і практичним завданням [5; 6; 9].

Дослідження цієї проблеми започатковано у працях М.О.Бернштейна, О.В.Запорожця, які розглядали психомоторику як складне ієрархічне утворення низки рівнів побудови рухів і запропонували систематизувати з цих позицій патологію реалізації рухової функції, а також вивчати психіку як орієнтувально-дослідницьку діяльність. У сучасних дослідженнях розуміння таких особливостей функціонування психомоторики підтверджується [5; 7; 8; 10; 11], але залишається недостатньо дослідженою можливість проведення корекційної роботи на цій основі у дітей-олігофренів дошкільного віку.

Мета роботи. Теоретично окреслити та практично показати доцільність застосування діагностики і корекції порушень психомоторного розвитку дітей дошкільного віку з вадами інтелекту на основі порівневого підходу до побудови рухів.

Проведені нами дослідження психомоторного розвитку дітей дошкільного віку дозволяють стверджувати, що діагностику і корекцію доцільно здійснювати, насамперед, на основі психофізіологічних наукових поглядів М.О.Бернштейна [1; 2]. Автор здійснив низку досліджень, які експериментально довели, що організм є активною цілеспрямованою системою, а не реактивною системою, яка тільки пасивно відповідає на зовнішні впливи та

приспосовується до навколишнього середовища. Активність організму спрямована на задоволення потреб, на досягнення певної мети [12]. Тобто, на подолання навколишнього середовища, а не на урівноважування з ним. Це негентропійна система, вона протидіє ентропії. Відповідно і при корекційній роботі має враховуватись активність, яка дозволяє індивіду стати особистістю.

Водночас дослідження реалізації психомоторної функції людиною за допомогою точних апаратурних методик однозначно довели, що при повторенні дій неможливо абсолютно точно повторити рухи. Отже, вчений прийшов до висновку, що повторюється тільки завдання, а “накази” нервової системи м’язам мають змінюватися з урахуванням конкретних, реальних умов виконання дії. Більше того, є відповідність між “образом потрібного майбутнього” і результатом дії, а не відповідність між результатом рухів і “наказами”, що ідуть від мозку до м’язів. Останнє пояснюється значною складністю будови рухового апарату та силового поля дії. Описану закономірність “повторення без повторення” також необхідно враховувати при розробці нових програм психомоторного розвитку дітей.

Для реалізації рухової функції мозок людини не тільки надсилає певні “накази” м’язам, а й отримує від аналізаторів інформацію про результати виконання цих “наказів” і, порівнявши їх з “образом потрібного майбутнього”, дає нові корегуючі “накази”, які спрямовані на подолання відхилень реальних рухів від бажаних. Іншими словами, існує не тільки прямий зв’язок (мозок – м’язи), а й зворотній (м’язи, смислові аналізатори – мозок). І це експериментально доведено М.О.Бернштейном положення щодо механізмів регуляції рухів має обов’язково враховуватись у діагностиці і корекції психомоторного розвитку.

Грунтовно дослідив вчений і те, що для побудови рухів різної складності суб’єкт психомоторної активності віддає “накази” на ієрархічно різних рівнях центральної нервової системи. Побудова рухів – це система всіх сенсорних синтезів, що беруть участь у координуванні певної дії, та система еферентних імпульсів у їх єдності. Як відомо, М.О.Бернштейн виділив п’ять рівнів організації рухів у центральній нервовій системі і означив їх літерами латинської абетки А, В, С, D, Е. Розглянемо ці рівні побудови рухів і окреслимо шляхи діагностики психомоторного розвитку дітей дошкільного віку з вадами інтелекту.

Рівень палеокінетичних регуляцій А. Функція – забезпечення тону м’язів і збудливості м’язових груп. Провідним він є у таких діях, як збереження пози, ритмічних вібраціях, тремтінні від холоду

чи страху. Порушення рівня А можуть викликати дистонію, гіпердинамію чи гіподинамію. Діагностувати можливість рівня палеокінетичних регуляцій (або рубро-спинального рівня) дітей-олігофренів можна за особливостями утримання статичної рівноваги та статичного тремору. Візуально проявляється загальна скутість рухів та надмірна напруженість м'язів, чи навпаки – надмірна розслабленість м'язів тулуба і кінцівок обстежуваного.

Таламо-палідарний рівень В. Функція – узгоджує послідовність та тривалість м'язових напружень у часі в схемі тіла. Провідним він є у моторних проявах емоцій, пластиці довільних рухів, напівмашиналих жестах. Порушення рівня В можуть проявлятися в асінергіях, дисінергіях, стереотипіях і гіподинамічних розладах. Візуально спостерігається відсутність пластичності. Діагностувати можливість рівня можна за точністю вимірювання, відтворення та диференціації простору і часу (без зорового контролю). Наприклад, відтворення ходьби на три метри із заплющеними очима, що знімає “прив'язку” рухів до зовнішнього середовища (якщо дитина спроможна здійснювати ходьбу із заплющеними очима). Чим менша величина помилки, тим кращі координаційні можливості досліджуваного.

Пірамідно-стріарний рівень С. Функція – переміщення тіла, його ланок і предметів у просторі. Порушення рівня С викликає дистаксії і атаксії, парези і паралічі. Оптимальною дією, за показниками якої можна вивчати можливості дитини на рівні С, є стрибок з місця на задану орієнтиром відстань із зоровим контролем.

Тім'яно-премоторний рівень D. Функцією рівня є вирішення смислових завдань дій з предметом. Головною на цьому рівні стає інформація не про геометричні форми предмета, а смислова сторона дій з ним. Можливості рівня D доцільно вивчати за діями з предметами людської культури, виконання яких вимагає координації рук, тонких, точних і швидких рухів пальців.

Порушення рівня D впливає на смислову структуру дії, а не на її координаційні характеристики. Наприклад, у дітей-олігофренів може зберігатися зовнішня картина рухів (схожа на картину рухів у здорових дітей) і при цьому втрачатися смисл дії. Вивчати координаційні можливості психомоторики дітей-олігофренів дошкільного віку на рівні D можна, застосовуючи маніпуляційний тест монтаж-демонтаж, виконання якого потребує спритності пальців при одночасній роботі обох рук з предметами людської культури. Вивчення психомоторних можливостей координації рухів на рівні предметних дій або смислових ланцюгів неможливе без залучення всіх нижчих рівнів побудови рухів, які є фоновими.

Водночас визначити, як саме проявляються психомоторні можливості кожного з нижчих рівнів у результатах рівня, що вивчається, стверджувати складно. Можна припустити, що чим вищий рівень, який вивчається, тим більш інтегрального значення щодо цілісної діяльності набувають його результати.

Кортикальний рівень – Е, який керує символічними координатами (мовленням і письмом), його вивчають за допомогою тесту з перебудови психомоторного стереотипу письма, який застосувати у дітей-олігофренів дошкільного віку неможливо. Проте особливості усного мовлення можуть бути оцінені за якісними ознаками.

Отже, система запропонованих нами діагностичних методик визначення координаційних характеристик психомоторики побудована на основі теорії рівнів побудови рухів, розробленої М.О.Бернштейном, і враховує можливості дітей дошкільного віку з вадами інтелекту.

За підсумками проведених діагностичних методик та визначенням рівня психомоторного розвитку кожної дитини ми можемо провести корекційно-розвивальну роботу, спрямовану на максимально можливий психомоторний розвиток дитини з інтелектуальними вадами і пропонуємо вправи для проведення корекційної роботи по рівням побудови рухів. Корекцію по кожному з рівнів радимо проводити 4 – 5 тижнів. Заняття проводити три рази на тиждень по 15 – 20 хвилин кожне.

Рівень Д (рівень організації рухів).

Вправа № 1. “Танці для пальців”. Для цієї вправи можна використовувати резинку для волосся діаметром 4-5 сантиметрів. Усі пальці вставляються в резинку. Завдання полягає в тому, щоб рухами всіх пальців пересунути резинку на 360° спочатку в один, а потім в інший бік. Виконується спочатку однією, потім іншою рукою (музичний супровід за вибором).

Вправа № 2. Підберіть гудзики різного кольору і розміру. Спочатку викладіть малюнок самі, потім попросіть малюка зробити те ж самостійно. Після того, як дитина навчиться виконувати завдання без вашої допомоги, запропонуйте їй придумувати свої варіанти малюнків. З гудзикової мозаїки можна викласти неваляйку, метелика, сніговика, м’ячики, намисто тощо.

Вправа № 3. Дві пробки від пластикових пляшок кладемо на столі різьбленням вгору. Це – “лижі”. Вказівний і середній пальці стають у них як ноги. Рухаємося на “лижах”, роблячи по кроку на кожен ударний склад: “Ми їдемо на лижах, ми мчимо з гори, ми любимо забави холодної зими”.

Те ж саме можна спробувати виконати двома руками одночасно.

Вправа № 4. Візьміть яскравий піднос. Тонким рівномірним шаром розсипте по підносу будь-яку дрібну крупу. Проведіть пальчиком дитини по крупі. Вийде яскрава контрастна лінія. Дозвольте малюкові самому намалювати кілька хаотичних ліній. Потім спробуйте разом намалювати які-небудь предмети (паркан, дощик, хвилі), фігурки і т.д.

Вправа № 5. Насипаємо в чашку сухий горох. Дитина на кожен ударний склад перекладає горошини по одній в іншу чашку. Спочатку однією рукою, потім двома руками одночасно, поперемінно великим і середнім пальцями, великим і безіменним, великим і мизинцем. Віршики підбираються будь-які.

Перевагою наведених вище ігор на розвиток дрібної моторики у дітей є те, що для їх проведення не потрібні якісь спеціальні іграшки, посібники тощо. В іграх використовуються підручні матеріали, які є в будь-якому будинку: прищіпки, гудзики, намистинки, крупа і т.д.

Рівень С (рівень регуляції рухів).

Вправа № 1 “Метання торбинок у ціль”. Обладнання: торбинки з піском, обруч.

Кидати торбинки в ціль з відстані 2 – 2.5 метри (повторити 5-6 разів).

Вправа № 2 “Стрибки з обруча в обруч”. Обладнання: 5 обручів.

Викласти послідовно 5 обручів. Стрибати з обруча в обруч (руки на поясі) вперед і назад (повторити 4 рази).

Вправа № 3 “Біг обходячи перешкоди”. Обладнання: кеглі, гімнастичні палиці, обручі.

Викласти по колу в різному порядку кеглі, гімнастичні палиці, обручі, бігти по колу в середньому темпі оббігаючи перешкоди (якщо у малюка добре виходить, то темп можна збільшити). Повторити 3-4 рази.

Вправа № 4 “Стрибки боком”. Обладнання: 3 гімнастичні палиці.

Викласти палиці на відстані 20 см одна від одної. Дитина стає перпендикулярно (боком) до викладених гімнастичних палиць, руки за спиною і на рахунок вихователя раз, два, три, перестрибує палиці в один бік і знову на рахунок раз, два, три в інший бік. Повторити вправу 3 рази.

Вправа № 5 “Два бережки”. Обладнання: 2 стрічки довжиною 3 метри, гімнастична палиця.

Стрічки виставляються паралельно одна одній на відстані між ними 35-40см. Дитина стає біля умовного струмка – одну ногу

ставити на одну стрічку, другу на іншу, руки витягнуті вперед, в руках гімнастична палиця. Завдання: пройти по бержкам, намагаючись не зійти зі стрічок. Повторити 3-4 рази.

Вправа № 6 “Ходіння по стрічці” Обладнання: стрічка довжиною 5 метрів.

В.п. – руки в сторони. Пройти по стрічці, намагаючись не зійти з неї. Повторити 3 рази.

Рівень В (рівень регуляції рухів).

Вправа № 1 “Ходьба із заплющеними очима” Перша спроба відбувається з відкритими очима. Починаємо вправу із відстані 3 метри, з кожним заняттям поступово збільшуємо відстань до 7 метрів. Повторити 3 рази.

Вправа № 2 “Присідання” В.п. – руки перед собою, ноги разом. Присідання повторити 5-6 разів.

Вправа № 3 “Журавлик” В. п. – упор присівши. Розпрямитися, підвестися на носки, ліву ногу зігнути, руки вперед догори, кисті розслаблені. Виконувати плавно. Те саме з правою ногою. Повторити 4 рази.

Вправа № 4 “Іван-покиван” В.п. – сидячи по-східному – стопа до стопи, обхопити їх руками. Перекочування праворуч – ліворуч. Повторити 4 рази.

Вправа № 5 “Присідання” Завдання полягає в тому, що дитина повинна сісти на килимок без допомоги рук, і так само без допомоги повинна має піднятися з килимка.

Вправа № 6 “Метелик” В. п. – основна стійка (струнко). Плавно підняти руки по обидва боки, опустити. Зігнути ліву ногу уперед, нахилитися, руки в сторони, головою торкнутися коліна. Те саме з правою ногою. Повторити 8 разів.

Вправа № 7 “Ходьба по гімнастичній лаві” Обладнання: гімнастична лава, прапорці. В. п. – руки в сторони, в руках прапорці. Пройти по гімнастичній лаві в один та в інший бік. Повторити 4 рази.

Вправа № 8 “Втримай подовше” Обладнання: мішечок з піском, гімнастичні палиці. Ходьба з мішечком піску на голові вздовж викладених гімнастичних палиць нога в ногу, руки на поясі. Повторити 4 рази.

Вправа № 9 “Дзига” Обертання на місці та слідуючим за ним присіданням по звуковому сигналу. Повторити 5 разів.

Отже, застосовуючи корекційні вправи на розвиток психомоторики ми можемо розвинути у дітей дошкільного віку з вадами інтелекту такі кількісні та якісні характеристики рухових дій як сила, швидкість, витривалість та координація.

Висновки

1. Центральною ланкою порушень психомоторного розвитку дітей дошкільного віку є їх знижена спроможність до перебудови засвоєних рухів і дій, що зумовлюється порушенням відчуттів, орієнтувально-дослідницьких можливостей. Відтак ускладнюються і специфічно змінюються умови формування особистості.

2. Патологія психомоторного розвитку у дітей настільки різноманітна, що її складно класифікувати. Складно в індивідуально-своєрідних “мозаїках” ушкоджень центральної нервової системи віднайти системоутворюючі чинники. Найбільш обґрунтованою, на нашу думку, є класифікація психомоторних порушень у відповідності з рівнями побудови рухів.

3. Корекційну роботу з розвитку психомоторики дітей дошкільного віку доцільно будувати саме так, щоб вона включала різні дії провідними для яких є різні рівні побудови рухів, а їх виконання передбачало доцільні зміни кінематичних та динамічних характеристик. Зазначені умови будуть максимально сприяти залученню до реалізації рухової функції індивідуально збережених можливостей дитини, розвитку психічних пізнавальних процесів, формуванню особистості.

4. Психолого-педагогічними засадами проведення діагностики і корекції у дітей з вадами інтелекту є положення наукових концепцій М.О.Бернштейна про організм як активну цілеспрямовану систему, неможливість абсолютно точно повторити свої рухи, неоднозначність між м'язовими імпульсами та результативними рухами, необхідність прямого і зворотного зв'язку та корекцій для керування рухами, рівні побудови рухів.

Список використаних джерел

1. Бернштейн Н.А. О построении движений / Н.А.Бернштейн. – М.: Медгиз, 1947. – 255 с.
2. Бернштейн Н.А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности / Н.А.Бернштейн. – М.: Медицина, 1966. – 349 с.
3. Вайзман Н.П. Психомоторика детей-олигофренов / Н.П.Вайзман. – М.: Педагогика, 1976. – 104 с.
4. Венгер Л. А. О формировании познавательных способностей в процессе обучения дошкольников / Л.А.Венгер // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. Работы советских психологов периода 1946-1980 гг. /Под. ред. И.И.Ильсова, В.Я.Ляудис. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – С. 179-182.
5. Гордеева Н. Д. Экспериментальная психология исполнительного действия / Н.Д.Гордеева. – М.: Тривола, 1995. – 174 с.

6. Гуровец Г. В. Методика реабілітації психомоторних порушень у умовно отсталих школярів на заняттях ЛФК / Г.В.Гуровец, Д.С.Гуровец // Дефектологія. – 1999. – № 1. – С. 31-36.
7. Ильин Е.П. Психомоторная организация человека / Е.П.Ильин. – СПб. : Питер, 2003. – 384 с.
8. Клименко В. В. Механізми психомоторики людини / В.В.Клименко. – К.: Шкільний світ, 1997. – 192 с.
9. Козленко М.О. Розвиток пізнавальної самостійності учнів допоміжної школи в процесі навчання рухових дій / М.О.Козленко // Дефектологія. – 1996. – № 2. – С. 5-7.
10. Малхазов О. Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю: монографія / О.Р.Малхазов. – К.: Євролінія, 2002. – 320 с.
11. Озеров В.П. Психомоторные способности человека / В.П.Озеров. – Дубна: Феникс + , 2002. – 320 с.
12. Хайкин В. Л. Активность (характеристики и развитие) / В.Л.Хайкин. – М.: Моск. психол.-соц. ин-тут; Воронеж: Изд-во НПО “МОДЭК”, 2000. – 448 с.
13. Шинкарьук А.І. Психомоторно-рівнева структура активності та свободи суб'єкта / А.І.Шинкарьук. – Кам'янець-Подільський : Оіум, 2005. – 448 с.

The article discusses the features of the diagnosis and correction of the psychomotor development of preschool children with disabilities in intellectual development at different levels of building movements. Psychomotor capabilities of children with impaired intellectual development depend on features of a number of mental functions: muscle-motor sensations sensomotor processes etc. Preschool Children Learn new methods for correcting them psychomotor learning enables not only to strengthen those skills that are in them, but also create new actions, to develop certain mental and motor quality.

Key words: diagnosis, treatment, psychomotor development, school age, intelligence flaws and levels of building movements.

Отримано: 17.02.2011